

RH és URH teljesítményerősítők tranzisztorokkal

1.

Ijjas Gábor—Molnár Béla
okl. vill. mérnökök, BME MHT

1. Bevezetés

A félvezetőtechnika az utóbbi években igen sokat fejlődött. Egyre korszerűbb, megbízhatóbb eszközök kerülnek ki a gyárakból, így egyre több rádiófrekvenciás teljesítménytranzisztor, melyek mind kivethető teljesítmény, mind határfrekvencia tekintetében egyre jobb jellemzőkkel rendelkeznek.

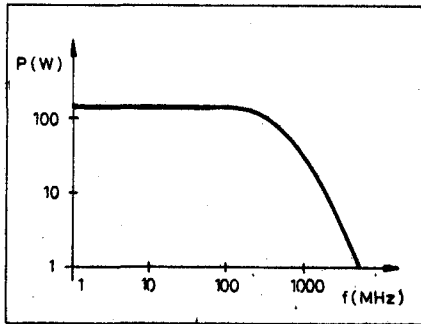
A jelenleg kapható típusokkal elérhető legnagyobb teljesítményt mutatja a frekvencia függvényében az 1.1. ábra. Az ábra adatai CW (modulálatlan folyamatos) üzemmódra vonatkoznak.

Az elméleti felső határ, a szakirodalom szerint 360 W 10 GHz-en, úgyhogy még jelentős fejlődés várható. A korszerű technológia és a nagytömegű gyártás az adótranzisztorok árát egyre kedvezőbbé teszi.

Természetesen a rádióamatőrök körében is egyre népszerűbbek a rádiófrekvenciás (a továbbiakban RF) teljesítménytranzisztorok, ezért cikk-sorozatunkban az RF teljesítményerősítők tervezésének és építésének elvi és gyakorlati problémáival foglalkozunk.

Alkalmazkodva az amatőr igényekhez, vizsgálatainkat a 3–500 MHz-es frekvenciatartományra korlátozzuk.

Célkitűzéseinknek megfelelően félvezető fizikai részleteket csak olyan mélységben tárgyalunk, amely elengedhetetlen az áramköri működés megértéséhez. Annál részletesebben foglalkozunk az építés során megol-

1.1. ábra

dandó problémákkal (pl. impedancia illesztés stb.).

A levezetéseknek általában csak a kiindulási alapját és a végeredményt közöljük, a részletes számítások ismertetésétől eltekintünk.

Néhány — a jobb megértést elősegítő — képlet kivételével csak olyan összefüggéseket írunk fel, amelyekre a gyakorlati munkában is szükség van.

2. RF teljesítményerősítők felosztása

Az RF teljesítményerősítők a kívánt teljesítményszintre emelik az oszcillátorból, modulátorból, sokszorozóból vagy az előző teljesítményerősítő fokozatból jövő jelet.

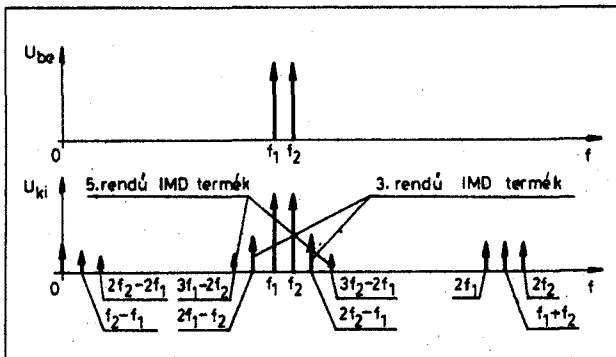
A csoportosítást három fő szempont szerint végezzük:

1. Az aktív eszköz munkapontja szerint megkülönböztetünk „A”, „AB”, „B” és „C” osztályú erősítőket. Az „A” osztály biztosítja a legjobb linearitást, a legnagyobb teljesítményerősítést a legrosszabb hatások mellett, így a disszipáció itt a legjelentősebb. A tranzisztoron vezérlés nélkül is nagy áram folyik. Az „AB”, ill. a „B” osztály jobb hatásfokot biztosít kisebb disszipáció mellett, ugyanakkor az erősítés is kisebb. A „C” osztályú beállítás adja a legjobb hatásfokot, azonban az aktív eszköz csúcsáram és csúcsteleszttség igénybevétele itt a legnagyobb. Későbbiekben még részletesen kitérünk a négy osztály jellemzőire.

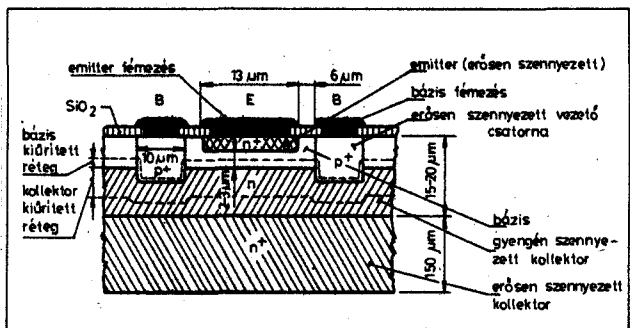
2. Az erősítő sáv szélessége szerinti felosztásban keskenysávú és széles-sávú erősítőkről beszélhetünk. A keskenysávú (vagy hangolt) erősítő sáv szélessége néhány százalék. A széles-sávú (vagy hangolatlan) erősítő sáv szélessége több oktav is lehet. (Pl. áthangolás nélkül átfoghatja a teljes rövidhullámú sávot.)

3. Az erősítő átviteli jellemzője szerint lineáris és nemlineáris erősítőkre oszthatjuk fel a teljesítményerősítőket. (Meggjegyezzük, hogy a mindennapi szóhasználatban az „RF teljesítményerősítő” kifejezés alatt a nemlineáris erősítőt értjük.)

Lineáris erősítőnél a kimenő amplitúdó konstansszorososa a bemenő amplitúdónak és az erősítő fázistolása független a jel amplitúdójától. A gyakorlatban az előbbi feltételek nem teljesülnek teljesen, és így amp-

3.1. ábra

4.1. ábra

litúdó- illetve fázistorzításról beszélünk.

Mivel a lineáris erősítő a hasznos jelnek sem az amplitúdóját, sem a fázisát nem torzítja, tehát minden üzemmód modulált jelnek erősítésére alkalmas. Azonban csak akkor célszerű alkalmazni, ha a jel amplitúdója valóban változik. A lineáris erősítőkben ugyanis az aktív eszköz „A” vagy „AB” osztályban üzemel, és így rosszabb a hatásfoka és bonyolultabb az elrendezése, mint a nemlineáris erősítőkben használt „B” vagy „C” osztályú beállításnak. Tehát a lineáris erősítőt elsősorban SSB és DSB jelek erősítésére használjuk.

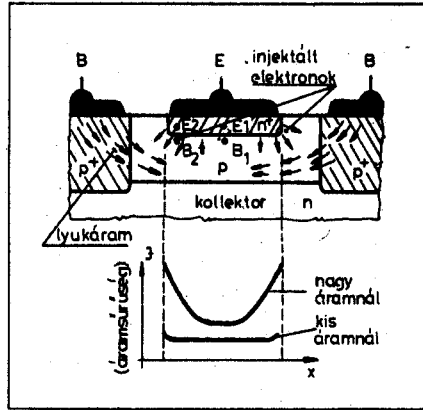
A nemlineáris erősítőnél a kimenő teljesítmény nemlineáris függvénye a bemenő teljesítménynek. Ebből következik, hogy amplitúdóban változó jelek erősítésére nem alkalmas, mivel torzítja az információt. Ezért csak modulálatlan vivő, billentyűzött vivő, fázis-, vagy frekvenciamodulált jel erősítésére alkalmas.

Különleges esetet képvisel a kétoldalsávú AM. Mivel amplitúdója változik, csak lineáris erősítővel erősíthető, ez azonban rossz hatásfokot, és kis kivethető teljesítményt eredményez. A fenti okok miatt AM jelet nem szokás erősíteni, a modulációt az utolsó teljesítményerősítő fokozatban hozzák létre, kollektormoduláció formájában. Így az RF jelet (a vivőt) jó hatásfokú nemlineáris erősítőkkel erősíthetik, amely jó eredő hatásfokot és kis disszipációt eredményez.

3. RF teljesítményerősítők jellemző paramétereivel

Az alábbiakban felsoroljuk a teljesítményerősítők néhány jellegzetes paramétereit:

1. P_{ki} – RF kimenő teljesítmény névleges értéke.
2. P_{be} – RF bemenő teljesítmény névleges értéke.
3. $P_{be\ max}$ bemenő teljesítmény megengedett max. értéke.
4. $10 \lg \frac{P_{be\ max}}{P_{be}}$ megengedett túlhajtás mértéke (dB).
5. $G_p = 10 \lg \frac{P_{ki}}{P_{be}}$ teljesítményerősítés (dB).
6. f_0 – sávközép frekvenciája.
7. f_b – sávzélesség.
8. ΔG – erősítésingadozás az átviteli sávban (dB).
9. U_T – névleges tápfeszültség.
10. $U_{T\ max}$ – tápfeszültség megengedett maximális értéke.
11. P_0 – felvett egyteljesítmény.
12. $\eta = \frac{P_{ki}}{P_0}$ hatásfok.
13. Kimenő- és bemenőkapcsok névleges impedanciája (gyakran 50 ohm).
14. Bemenő állóhullámarány (a továbbiakban ÁHA).
15. A terhelésen megengedett maximális ÁHA anélkül, hogy az erősítő tönkremenne.

4.2. ábra

16. A terhelésen megengedett maximális ÁHA, amely mellett az erősítő még nem gerjed.
17. A kimenőjel harmonikus tartalma.
18. Működési hőmérséklet-tartomány.

A fenti jellemzők lineáris és nemlineáris erősítőre egyaránt vonatkozhatnak.

Lineáris erősítőknél ezenkívül fontos adat az intermodulációs torzítás, az IMD (intermodulation distortion). Az IMD-t az erősítő transzfer ($U_{ki} - U_{be}$) karakterisztikájának nemlinearitása, valamint a fáziskarakterisztikájának szintfüggése okozza. A nemlineáris karakterisztika miatt ugyanis a kimeneten megjelennek olyan frekvenciájú komponensek, melyek a bemeneten még nem voltak jelenek. Ezek a nemkívánatos (hamis) jelek az információt hordozó jel torzítását okozzák, valamint a szomszédos csatornákat zavarják.

Az IMD-t az ún. kéthangú jellel vizsgálják. Ez az erősítő átviteli sávjába eső, két, egymáshoz közeli frekvenciájú (pl. $\Delta f = 1$ kHz), azonos amplitúdójú jel. A káros termékek közül csak azok okoznak IMD-t, amelyek a vizsgálójelhez közel esnek, ezért ezeket a kimenőszűrővel nem lehet kiszűrni.

A jeltorzulási folyamatot a 3.1. ábra mutatja.

Az erősítő torzítása miatt a kimeneten mindegyik kombinációs termék megjelenik. Az egyes kombi-

nációs termékek frekvenciáját a következő kifejezés adja meg:

$$n_1 \cdot f_1 + n_2 \cdot f_2$$

ahol n_1 és n_2 tetszőleges egész számok:

$$n_1 = 0, \pm 1, \pm 2, \pm 3 \dots$$

$$n_2 = 0, \pm 1, \pm 2, \pm 3 \dots$$

Valamely kombinációs termék rendjén n_1 és n_2 abszolút értékének összegét értjük (pl. a $3f_1 - 2f_2$ frekvenciájú torzítási termék ötödrendű).

A 3.1. ábrán látható, hogy csak azok a páratlan rendű termékek esnek a vizsgálójel közelébe, amelyekre teljesül az:

$$n_1 + n_2 = 1 \quad (n_1 \neq 0, \text{ és } n_2 \neq 0)$$

feltétel.

A továbbiakban torzítási termék alatt csak az előbbi feltételeit teljesítő kombinációs terméket értjük.

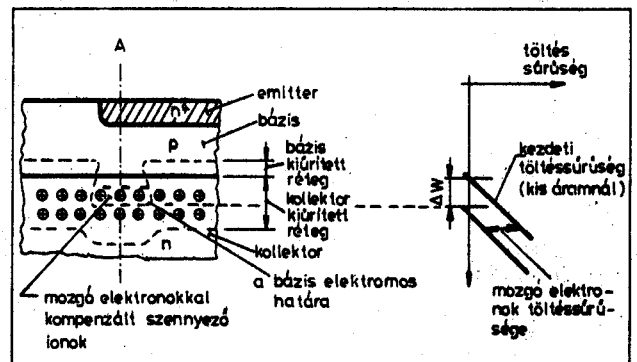
IMD számszerű értékén a legerősebb torzítási termék és az egyik vizsgálójel amplitúdójának dB-ben kifejezett viszonyszámát értjük (pl. -30 dB).

4. Nagy áramnál fellépő jelenségek a tranzisztorban

Nagyteljesítményű tranzisztorokban üzemszerűen nagy áramok folynak. A nagy áramok hatására fellép az ún. „áramkiszorítási” effektus, és az ún. „bázisszélesedés”. E két jelenség károsan befolyásolja a tranzisztor működését. A következőkben részletesebben megvizsgáljuk e két jelenséget, valamint azokat a technológiai megoldásokat, amelyekkel ezek a káros hatások lényegesen csökkenthetők.

Vizsgálatunkat a 4.1. ábrán látható tranzisztor modellen végezzük. Az ábrán a jellegzetes méreteket is feltüntettük.

Ez a tranzisztor-struktúra néhány kiegészítéssel a legtöbb mai nagyfrekvenciás teljesítménytranzisztorra igaz. A kétfajta kollektorréteget a konkrét technológiákban háromszoros diffúzióval vagy epitaxiális rétegnövesztéssel hozzák létre. Mint ismeretes a p-n átmenet alapvető el-

4.3. ábra

méletéből, ha az átmenetre záróirányú feszültséget kapcsolunk (p-réteg mínusz n-réteg plusz), mindkét típusú rétegben egy kiürített réteg keletkezik. A kiürített rétegben a szabad töltéshordozók száma igen kicsi, és így a kompenzálatlan szennyező ionok egyenletesen elosztott „lértöltést” alkotnak. A töltés előjele ellentétes a szennyezés típusával. A kiürített réteg vastagsága gyenge szennyezés esetén nagyobb, és a lezáró feszültség növelésével nő. A kollektor átmenet kiürített rétegeit szintén felrajzoltuk a 4.1. ábrán.

Gyakorlatilag az egész kollektor-bázis feszültség e kiürített rétegre esik, ezért az átütés elkerülése érdekében szükség van egy minimális kiürített réteg szélességre. Mivel a bázis szélességét a nagy határfrekvencia elérése érdekében kicsire kell választani, gyengén szennyezett kollektorral lehet csak biztosítani a szükséges kiürített réteg vastagságot.

További kollektorreteg elvileg nincs szükség, azonban az eddigiekhez olyan kicsi vastagság tartozik, amit gyakorlatilag nem lehet megvalósítani. Ha a gyengén szennyezett kollektorreteg adná a félvezetőlapka további részét is, túl nagy kollektorellenállást kapnánk. Ezért kell a második kollektorreteg, amely erő-

sen szennyezett, a kis ellenállás elérése érdekében.

A báziskivezetés alatti erősen szennyezett réteg csökkenti a bázis soros ellenállását és egyenletes bázisáram eloszlást biztosít.

A 4.2. ábrán felrajzoltuk a bázistartományt, abban az esetben, amikor nagy bázisáram folyik.

A bázisréteg viszonylag nagy ellenállásán folyó bázisáram feszültségesebbé hoz létre, és így az emitter-bázis átmenet belső pontjai kisebb nyitóirányú feszültséget kapnak. A p-n átmenet nyitóirányú árama jó közelítéssel exponenciálisan függ a rajtalevő feszültségtől, és a feszültség csökkentésével 4%/mV arányban csökken. Ez a csökkenési ráta azt jelenti, hogy ha az E_1-B_1 pont feszültsége 18 mV-tal kisebb mint az E_2-B_2 ponttá, az emitter közepén csak fele akkora lesz az áramsűrűség, mint a széleken. 60 mV-os feszültség-esés esetén az emitter széle 10-szer nagyobb áramsűrűséget injektál, mint a közepe. A 4.2. ábrán az áramsűrűség eloszlást is felrajzoltuk kis-és nagyáramú esetben.

Az eddigiekből kitűnik, hogy nagyáramú esetben gyakorlatilag csak az emitter kerülete hasznos. Nagyfrekvenciás alkalmazásban ez a jelenség még erősebben jelentkezik, mivel a csökkenő β miatt nagy

bázisáram szükséges. A nem injektáló felület a hasznos áram szállításában nem vesz részt, de kapacitása éppúgy jelen van, mint a hasznos felületé.

Nyilvánvaló, hogy az emitter kialakításánál nagy kerület-terület arányú geometriákat kell alkalmazni.

A most tárgyalt „áramkiszorítási” effektuson kívül egy másik tipikusan nagyáramú jelenség a „bázisszélesedés”. Ennek lényege, hogy nagy injekciós szint esetén a mozgó töltéshordozók kompenzálják a kollektor kiürített réteg kisáramú esetben kompenzálatlan szennyező atomjait. A jelenség ekvivalens azzal, mintha a bázisvastagság megnőne.

Természetesen az előbb tárgyalt két jelenség egyszerre jelentkezik. A 4.3. ábra bemutatja vázlatosan a bázisszélesedés jelenségét.

A 4.3. ábrán jobboldalt felrajzoltuk az A síkban a töltéssűrűséget, amelyből szemléletesen látható a bázisszélesedés, amit ΔW -vel jeleltünk.

A tranzisztor nagyfrekvenciás viselkedése annál jobb, minél keskenyebb a bázis, tehát a bázisszélesedés jelensége szintén káros a nagyáramú, nagyfrekvenciás alkalmazásokban.

(Folytatjuk)

KERVINTERN

Villamosmérnövszervezet

Budapest VII.,
Landler Jenő u. 26.
Levél cím: 1406 Bp. Pf. 18.
Telefon: 425-932, 227-496, 429-544.

VÖTSCH GmbH. Frommern (NSZK)
nagyüzemi klímaberendezések
szervize.

Vállaljuk továbbá a hazai és import
ELEKTROMOS, ELEKTRONIKUS ÉS ANALITIKAI KÉSZÜLÉKEK
ÉS BERENDEZÉSEK
javítását és karbantartását.